

A TÉNYÁLLÍTÁS–VÉLEMÉNY MEGKÜLÖNBÖZTETÉS DIALÓGUS-JÁTÉK MODELLJE¹

FORRAI GÁBOR
egyetemi tanár (BME GTK)

A tényállítások és vélemények megkülönböztetése minden modern jogrendszerben fontos szerepet játszik a szólásszabadsággal kapcsolatos jogi szabályozásban; durva általánosítással: a vélemények sokkal erősebb jogi védelemben részesülnek. Ha a hazai szabályozást nézzük, csak hamis tényállítások szolgálhatnak sajtó-helyreigazítás alapjául, vélemények nem.² Személyiségi jogi perben vélemény csak abban az esetben kifogásolható, ha indokolatlanul bántó,³ büntetőperben csak akkor, ha a becsület csorbítására alkalmas.⁴

Köztudott ugyanakkor, hogy a gyakorlatban a tényállítások és vélemények elhatárolása korántsem problémamentes.⁵ Jelen írásban azonban nem az elhatárolás gyakorlati problémáival foglalkozom, hanem a megkülönböztetés fogalmi alapjaival. Nem azzal, hogy miként lehet eldönteni, hogy egy adott mondat melyik kategóriába tartozik, hanem azzal, hogy mit jelent az, hogy az adott kategóriába tartozik. Először amellet fogok érvelni, hogy megkülönböztetés elvi alapjai problematikusak: vitatható filozófiai megfontolásokon alapulnak és/vagy nem teszik érthetővé a tényállítások és vélemények eltérő jogi megítélését. Másodszor megpróbálom újragondolni az alapokat. Megközelítem lényege az, hogy a hamis tényállításokat azért kell szankcionálni, mert alkalmasak arra, hogy a közlés befogadójának tájékoztatlanságát kihasználva alakítsanak ki benne kedvezőtlen álláspontot valakire nézve. Ezt a meg-

¹ A tanulmányhoz vezető kutatást az OTKA 109456 sz. pályázata támogatta. Köszönettel tartozom Tanács Jánosnak és Zemplén Gábornak egy korábbi változathoz fűzött megjegyzéseikért.

² Smtv. 12. § (1).

³ Ptk. 2:45. (1).

⁴ Btk. 227. § Ld. BODROGI Bea – KÁRPÁTI József (szerk.): *Személyiségi jogok és szólásszabadság. Kézikönyv jogalkalmazók számára.* 2014. <http://konyv.civilmedia.net/letoltes/> 89–90.

⁵ A megkülönböztetés a 'kritikus gondolkodás' oktatásában is fontos szerepet játszik, és szintűgy problematikus. PERRY WEDDLE: Fact from Opinion. *Informal Logic*, vol. 7., no. 1., 1985. 19–26.

közelítést olyan módon dolgozom ki, hogy egy dialógus-játék segítségével modellezem azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen valaki hitelt ad egy közlésnek, vagyis elfogadja az abban írottakat. Harmadszor azt mutatom meg, hogy az általam javasolt, a dialógus-játék alapján megvont határvonal nagyjából megegyezik a jogi gyakorlatban megvont határvonallal. Vagyis nem elvetem vagy revideálok tényállítás-vélemény megkülönböztetést, hanem az alapjait igyekszem feltárni.

1. A megkülönböztetés alapjai

A Szegedi Ítéletábróla sokat idézett Pf. II. 20746/2010/2. számú jogerős ítéletében a következőképpen határoloja el a tényállításokat a véleményektől:

„A tény a való világ része, annak valamely objektív – az emberi tudattól független mozzanata – a múltban létezett, vagy a jelenben létező érzékelhető jelenség, állapot, esemény, történes vagy cselekvés. A vélemény ezzel szemben szubjektív kategória, valamely tényre vonatkozó állásfoglalás, értékítélet, következtetés. A tény valósága bizonyítható vagy cáfolható, ezzel szemben egy adott véleménnyel lehet azonosulni, vagy attól elhatárolódni, de ahhoz a valóság kritériuma nem kapcsolható.”

A megkülönböztetés az objektív és a szubjektív közötti *ontológiai* megkülönböztetésen alapul: aki a dolgok rendjéről mond valamit, tényállítást tesz, aki a tények alapján személyes álláspontot alakít ki, értékítéletet formál vagy következtetést szűr le, az véleményt nyilvánít. Hogy lássuk, miszerint az ontológiai megalapozás miért nem magától értetődő, tekintsük az erkölcsi értékítéleteket, amelyek egyértelműen a vélemény kategóriába tartoznak. Bár a közfelfogás hajlamos az erkölcsi ítéleteket szubjektíveknek tekinteni, van legalább két olyan köznapi megfontolás, amely alapján ez vitatható.

Először is az erkölcsi ítéletekhez nem úgy viszonyulunk, mint a pusztá ízlésítéletekhez. Arról, hogy a csoki fagyí finomabb-e a vaníliánál, legfeljebb gyerekek vitatkoznak. Erkölcsi ítéletekről azonban vitatkozunk, és elvárjuk, hogy egyetértésre jussunk, még ha ez sokszor nem is sikerül. Nem úgy bánunk velük, mint a nyilvánvalóan szubjektív ízlésítéletekkel, hanem inkább úgy, mint az objektív ténykijelentésekkel.

Másodszor: az erkölcsi ítéletekről vitatkozva rendszeresen hivatkozunk tényekre. Például azt az értékítéletet, hogy egy politikus felelőtlenül tett ígéretet a közalkalmazottak fizetésének emelésére, lehet azon alapon vitatni, miszerint a gazdasági elemzők között teljes egyetértés volt arról, hogy a költségvetés helyzete javulni fog. Ez annak a jeleként is értelmezhető, hogy a cselekedet erkölcsi státuszát a körülményeivel kapcsolatos tények határozzák meg. Amit pedig a tények határoznak meg, maga is tény.

Ráadásul az, hogy az erkölcsi ítéletek szubjektívek, a kortárs filozófiában egyértelműen kisebbségi álláspont.⁶ Ezzel természetesen nem kívánom az erkölcsi ítéletek

⁶ Egy pár évvel ezelőtti felmérés szerint, melyet 931 hivatásos (rangos egyetemen státuszban lévő), döntő többségben angolszász filozófus töltött ki, a filozófusok 56,4%-a erkölcsi realista (az erkölcsi ítéletek tények megragadására irányulnak, és akkor igazak, ha megragadják a tényeket), míg 27,7%-a antirealista,

szubjektivitását cáfolni, csak arra hívom fel a figyelmet, hogy ha a tényállítás–vélemény megkülönböztetést az objektív-szubjektív ontológiai distinkcióra alapozzuk, úgy ez az alap vitatható.

Egy másik lehetőség az, ha az objektív-szubjektív megkülönböztetést inkább *episztemikusan* értelmezzük.⁷ A tényállítások objektív volta ebben az értelmezésben azt jelenti, hogy biztosan tudjuk őket. A mellettük szóló bizonyítékok olyan erősek, hogy azokat minden racionális megismerőnek respektálnia kell. A vélemények szubjektivitása pedig abban áll, hogy a mellettük szóló bizonyítékok egyesek számára elég erősek, mások számára nem. Elfogadásuk ismeretelméletileg kockázatos, és ezt a kockázatot nem mindenki hajlandó vállalni. Ez az értelmezés megmagyarázza, hogy az értékítéletekben és a tényekből leszűrt nem értékelő következtetésekben mi a közös: nem lehetünk bennük teljesen biztosak. Továbbá ebből az értelmezésből természetesen adódik a bizonyíthatósági teszt, mely szerint az a közlés, melynek valósága vagy valótlansága bizonyítható, tényállítás, míg az, amely esetében ez nem lehetséges, vélemény.

De bármelyik értelmezését is választjuk az objektív-szubjektív distinkciónak, felveszünk egy további kérdést: miért van a megkülönböztetésnek jogi relevanciája? Például különbséget tehetünk az A betűvel kezdődő A-mondatok, és a más betűvel kezdődő nem-A mondatok között, de nyilvánvalóan abszurd lenne az A-mondatokat erősebb jogi védelemben részesíteni. Miben különbözik az objektív-szubjektív distinkció az A és nem-A mondatok közötti distinkciótól? Nem állítom, hogy erre a kérdésre nem adható megnyugtató válasz, de azt igen, hogy nem nyilvánvaló, hogy mi is lenne az. Ennélfogva nem tűnik értelmetlennek megpróbálni máshol keresni a megkülönböztetés alapjait.

2. Kísérlet az alapok újragondolására

2.1. A határ keresése

Induljunk ki abból, hogy a tényállítás–vélemény megkülönböztetés arra szolgál, hogy egyensúlyt teremtsünk a jó hírnévhez való jog és a szólás szabadsága között.⁸ A két jog könnyen összeütközésbe kerülhet: a nézetek szabad kifejtése során olyan dolgok is kimondásra kerülnek, amelyek sértik valakinek a jó hírnévét. Valahogy meg kell húznunk a határt a szólás szabadsága által védett és jó hírnévhez való jog nevében szankcionált megnyilvánulások között.

15,9%-a pedig sem egyik, sem másik. David BOURGET – David J. CHALMERS: What do philosophers believe? *Philosophical Studies*, 170., 2014. 476.

⁷ Ilyen pl. az Egyesült Államokban a megkülönböztetést legvilágosabban meghatározó Ollman-ítéletben alkalmazott megközelítés, amely a tényállítások paradigmatis esetben az érzékszervi észleléssel eldönthető kijelentéseket tekinti. Bertell Ollman, *Appellant v. Rowland Evans, Robert Novak* (1984). <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/750/970/389680/>, C szakasz.

⁸ A jó hírnév különböző értelmezéseiről ld. Robert C. Post: The Social Foundations of Defamation Law: Reputation and the Constitution. *California Law Review*, vol. 74. no. 3., 1986. 693–719. A szólásszabadság igazolásairól ld. KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009. 2. fejezet.

A határ megvonására két irányból próbálkozhatunk, s mind a kettőre ténylegesen szükség is van. Az egyik lehetőség, hogy a jó hírnevet veszélyeztető közlések szankcionálhatóak, kivéve, ha létezik valamilyen speciális körülmény, amely miatt védelemre szorulnak. Ez a megközelítés érvényesül például a közszereplők fokozott bírálhatóságának esetében. Mivel a közszereplők megnyilvánulásai nagyobb mértékben befolyásolják a közösség sorsának alakulását azokénál, akik nem vállalnak szerepet a közéletben, az ő viselt dolgaik megvitatásához jelentősebb társadalmi érdek fűződik, s ennél fogva kötelesek eltérni olyan bíráló közléseket is, amelyeket mások nem. A tényállítások és vélemények közötti határ megvonásához azonban, úgy gondolom, a másik irányból kell elindulni: a közlések *prima facie* védelmet élveznek, kivéve, ha van valamilyen speciális körülmény, amely szankcionálásukat indokolja. Jelen esetben a jó hírnév jogának sérelme lesz ez a speciális körülmény. A kérdés így az, hogy mikor sérti egy közlés a jó hírnevet.

Az ember hírneve abban áll, hogy mit gondolnak róla. Így a jó hírnevet *első megközelítésben* az olyan közlések sértik, amelyek címzettje a közlés eredményeképpen kedvezőtlen ítéletet formál valakiről. Természetesen nem minden ilyen közlés sérti meg a jó hírnévhez való *jogot*. Ha például – az igazságnak megfelelően – elmondom X-nek, hogy Y-t jogerősen elítélték valamilyen bűncselekmény miatt, és X ennek hatására elítélő véleményt formál Y-ról, akkor ezzel ártottam Y jó hírnevének, de nem sértetem meg a jó hírnévhez való jogát. Ezt a jogát ő maga játszotta el a bűncselekmény elkövetésével: rossz társadalmi megítélését saját magának köszönheti. A feladat így az lenne, hogy a címzettek által *elhitt*, kedvezőtlen közléseken belül próbáljuk elhatárolni a jogsértő közlések körét.

Csakhogy egy jogi eljárás keretében nem vizsgálható, hogy *ténylegesen* ki hiszi el az üzenetet. Ezen az sem segít, ha a médiaközlés címzettjei helyett átlagolvasóról beszélünk. Az átlagolvasó – akárhogy is határozzuk meg – empirikus kategória: annak megállapításához, hogy az átlagolvasó elhiszi-e a közlést, pszichológiai és társadalomtudományi elméletekre, továbbá a közléshez kapcsolódó eseti empirikus felmérésre van szükség. Ráadásul az átlagolvasóval van egy további probléma is, nevezetesen, hogy jogi szempontból irreleváns. Egy olyan közlésnek, amely valamilyen súlyosan kifogásolható cselekedetet tulajdonít valakinek, az átlagolvasó inkább ad hitelt egy rovvit múltú, mint egy mintapolgár esetében. Mivel a mintapolgárról a közlést nem hiszik el, az ő jó hírneve nem sérül, s így nem sérül a jó hírnévhez való joga sem. Ha tehát a jó hírnévhez való jogot megsértő közléseket az átlagolvasó által elhitt kedvezőtlen közlések valamilyen részhalmozásának tekintenénk, az azzal a következménnyel járna, hogy a mintapolgár jó hírnévhez való jogát nehezebb lenne megsérteni, mint azokét, akik nem mintapolgárok.

Ezért azt javaslom, az átlagolvasót cseréljük le a *standard* olvasóra, aki azt testesíti meg, amilyenek a közlés címzettjét a jogi szabályozás szempontjából elképzeljük. A standard olvasó ilyen módon konstrukció: ő az, akin lemérjük, hogy az adott közlés hihető-e.

De hogyan tudjuk a standard olvasó által elhitt, valakire nézve kedvezőtlen közlések körén belül elhatárolni a jogsértőket? Az iménti példa, a jogerősen elítélt esete, azt sugallhatná, hogy azt kell vizsgálnunk, hogy a közlés igaz-e. Csakhogy számtalan eset van, amikor nem lenne szerencsés ennek a vizsgálatát a bíróságra bízni. Például

pár egyetemi hallgató (igaz) történetére alapozva valaki azt állítja, hogy az egyetem hanyag és nemtörődöm módon bánik a hallgatóival. Egyrészt annak megítélésakor, hogy a történetek megalapozzák-e ezt az általános elmarasztaló véleményt, a bíróság nincs semmivel jobb helyzetben az átlagpolgárnál. Másrészt elég furcsa lenne az elmarasztaló véleményt vagy annak tagadását bírósági ítéletben szentesíteni. Ezt a kérdést mindenkinek jogában áll a maga számára eldönteni, s az államnak nem dolga ebben állást foglalni.

Mármost ha nem feltétlenül a közlés igazsága az, amin a kedvezőtlen közlés jogsértő volta múlik, akkor elképzelhető, hogy a bíróságnak inkább azt kell vizsgálnia, hogy milyen *eszközökkel* próbálja a közlés a címzett álláspontját befolyásolni. E megfontolásokból adódik egy heurisztika, amely szerepet kaphat a szólás szabadsága és a jó hírnév védelme közötti egyensúly megtalálásában.⁹ Első lépésként konstruáljuk meg a standard olvasót, aki mérvadó lesz abból a szempontból, hogy egy kedvezőtlen álláspont elfogadásra kerül-e. Második lépésként vizsgáljuk meg, milyen eszközökkel lehet rávenni a standard olvasót egy álláspont elfogadására. Ha ezek között találunk olyat, amely erkölcsileg súlyosan kifogásolható, akkor az ilyen eszközökkel élő közléseket érdemes szankcionálni.

2.2. A standard olvasó

A standard olvasó jellemzésénél egy szempontot feltétlenül érdemes szem előtt tartani: nevezetesen, olyannak kell lennie, akit *nem túlzottan nehéz* meggyőzni. A magyarázat a következő. A jó hírnévhez való jogot sértő közlések a standard olvasó által elhitt kedvezőtlen közlések valódi részalmazatát képezik. Ha a standard olvasó csak nagyon kevés esetben ad hitelt a kedvezőtlen közléseknek, akkor e kevés esetnek is csak egy része lehet jogsértő. Ha a tartalmazó halmaz kicsi, a tartalmazott még kisebb lesz. Amennyiben pedig csak nagyon kevés eset minősül jogsértőnek, félő, hogy a szabályozás nem biztosít elég erős védelmet a jó hírnév számára. Másfelől azonban, ha a standard olvasó által elhitt, kedvezőtlen közlések körét viszonylag tágan választjuk, az nem jár automatikusan azzal, hogy a jogsértő esetek köre is tág lesz (ami azt eredményezhetné, hogy a jó hírnévhez való jog háttérbe szorítja a szólás szabadságát), hiszen a jogsértő esetek köre azon múlik, hogy az elhitt, kedvezőtlen közlések közül melyek minősülnek jogsértőnek. Vagyis, ha a standard olvasót túlságosan kritikusként választjuk, az túlzottan szűkítheti a jó hírnév védelmét, míg ha mérsékeltebben kritikusként választjuk, akkor ezzel még egyáltalán nem határozzuk meg, hogy meddig megyünk el a jó hírnév védelmében. Erre a szempontra a későbbiekben többször is hivatkozni fogok.

Emellett a jellemzésben nem szerepelhet semmi arról, hogy milyen tartalmú nézeteiket hajlamos elfogadni illetve elvetni – pl. hogy a politikusokra vonatkozó elmarasztaló megállapításokat hajlamos elhinni, vagy hogy fogékony a nacionalista retorikára. Az

⁹ Ez a heurisztika önmagában nem elégséges a határ megvonására, más megfontolásokra is szükség van. Ez a heurisztika csak tényállítás–vélemény jogi megkülönböztetésének megalapozására szolgál, amely csak egyik eleme a szólás szabadságának érdekében védett és a jó hírnév érdekében szankcionálandó közlések közötti határ megvonásának.

ilyen mozzanatok szerepeltetésével ugyanis empirikus hipotézist állítanánk fel az olvasóról, márpedig mi most egy olyan általános jellemzést kívánunk adni a kedvezőtlen álláspontok elfogadásáról, amelyre jogi standardok alapozhatók. Úgyhogy a jellemzésnek meglehetősen absztraktnak és formálisnak kell lennie. Amit javaslok a következő: a standard olvasó elolvassa az újságcikket, fontolóra veszi az újságíró érveit, s ha azokat elég erősnek találja, hisz neki. Természetesen ez nem éppen empirikusan helyes jellemzése annak, hogyan hiszünk vagy nem hiszünk egy újságcikknek – hiszen nagyon is számít, hogy milyen fórumon jelenik meg, illetve hogy miféle előítéleteink és elfogultságaink vannak –, de emiatt nem kell aggódnunk. A feladat most az, hogy ezt az eljárást szabatosabban jellemezzük.

Erre a célra egy dialógus-játékot fogok felhasználni. A dialógus-játékokat a logikában és az érveléelméletben is használják – a logikában a különböző logikai rendszerekben szereplő logikai kötőszavak jelentésének és az adott rendszerre jellemző érvényes következtetés fogalmának megragadására, az utóbbiban a vitatkozó felek teljesítményének értékelésére.¹⁰ Az ilyen játékokban mindig két szereplő van, akik megadott szabályok szerinti párbeszédet folytatnak. E szabályok meghatározzák, hogy különböző megnyilvánulásokra milyen típusú megnyilvánulásokkal lehet felelni – pl. ha az egyik fél bizonyítást kér, a másik bizonyítást köteles nyújtani. Egy további szabály pedig meghatározza, hogy ki nyeri a játékot. Ezt én a következőképpen fogom adoptálni. A standard olvasó akkor hiszi el az újságíró állítását, ha az *újságíró legyőzi* az alábbi igazolójátékban.

A játéknak két szereplője van: I és O – az előbbi az újságírónak, az utóbbi az olvasónak felel meg. A játékot I kezdi. A szabályok a következők.

(Igazoláskényszer) Aki állít valamit, ugyanabban a lépésben igazolni tartozik az állítását.

E szabálynak megfelelően az a megnyilatkozás, hogy ‘A polgármester korrupst’ nem elfogadható lépés, mert hiányzik az igazolás. Az ellenben, hogy ‘A polgármester korrupst, mert túlárzott szerződéseket kötött a sógorával’ már elfogadható.

(Érvényesség) Az igazolásnak érvényes érvnek kell lennie.

Az érvényességet itt abban a tág értelemben használom, amelyben nemcsak a deduktív érvek lehetnek érvényesek, hanem az induktív érvek is. Érvényesek lehetnek a preszumptív érvek is, amelyeket az utóbbi időben meg szoktak különböztetni az induktív érvektől, ti. a premisszáik nem statisztikai értelemben valószínűvé, hanem inkább

¹⁰ Paul LORENZEN: *Einführung in die operative Logik und Mathematik*. Berlin, Springer, 1955. Illetve Douglas WALTON – Erik C. W. KRABBE: *Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. Albany, State University of New York Press, 1995.

plauzibilissé teszik a konklúziót.¹¹ Ilyen például a szakértői véleményen alapuló érv, melynek alábbi a formája:

X azt állította, hogy A.
X az adott kérdés szakértője.
 Ésszerű elfogadnunk, hogy A.

Ha a premisszák igazak, továbbá X állítása a bizonyítékok számbavételén, nem pedig tapasztalataiból merített tippelésén alapul, X személyes integritását illetően nem merültek fel kétségek, és nincsenek ellentétes szakértői vélemények, akkor csakugyan ésszerű elfogadnunk, amit mond. Ennek semmi köze a statisztikai valószínűséghez: nincsen semmiféle statisztikai adatunk arról, hogy a szakértők illetve az adott kérdés szakértői milyen valószínűséggel találják el az igazságot. Egyszerűen plauzibilis hinni azoknak, akik nálunk jobban értenek valakihez.

(Konstruktív támadás) I nyitólépésétől eltekintve, minden lépés olyan állítás, amely a másik fél állítását vagy érvét támadja.

Ez a szabály megtiltja, hogy valaki kételyei hangoztatásával vagy további bizonyítékok követelésével reagáljon. A válaszoló félnek azonosítania kell az ellenfél lépésének gyenge pontját, és – (*Igazoláskényszer*) miatt – alá is kell támasztania, hogy az adott pont csakugyan kifogásolható.

Egy állításból és a mellette felhozott érvből álló lépés elvben háromféleképpen támadható. Támadható maga az állítás, az érv egyik premisszája, illetve – nem deduktív érvek esetében – a premisszák és a konklúzió közötti kapcsolat. Az utóbbi egy megdöntő állításával történik; a megdöntő¹² olyan állítás, amely igazsága esetén elvágja a premisszák és a konklúzió közötti kapcsolatot. Tegyük fel, hogy a támadás az alábbi lépés ellen irányul. ‘X megfenyegette Y-t. Íme, egy levél X aláírásával Y-nak címezve, amely fenyegetéseket tartalmaz.’ Az állítás támadása lehet például a következő: ‘Én nem tudom, mi a helyzet ezzel a levéllel, de X biztosan nem fenyegette meg Y-t, mert olyan áldott jó ember, aki soha nem fenyegetne meg senkit.’ A premissza támadása lehet az, hogy a levélen szereplő aláírás hamis, vagy hogy a levél nem fenyegetést, hanem figyelmeztetést tartalmaz. A premisszák és a konklúzió közötti kapcsolat támadható például egy ilyen megdöntővel: ‘Bár a levél csakugyan fenyegetéseket tartalmaz, és valóban X írta, csakhogy X nem küldte el a levelet, hanem kidobta, s aztán a személtárából lett kihalászva.’

(O-tilalom) O csak I igazolását támadhatja, állítását nem.

¹¹ Douglas WALTON – Chris REED – Fabrizio MACAGNO: *Argumentation Schemes*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

¹² Az ilyen megdöntőt aláásó megdöntőnek szokták nevezni. John L. POLLOCK – Joseph CRUZ: *Contemporary Theories of Knowledge*. 2nd edition. Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 1999. 196.

E szabály értelmében az iménti három támadási lehetőség közül O csak kettővel élhet: valamelyik premissza támadásával vagy megdöntő állításával. Például ha I nyitó lépése az, hogy 'A polgármester korrupt, mert túlárzott szerződéseket kötött a sógorával', akkor O-nak hiába lennének független érvei a polgármester korruptsága ellen, ezeket nem vezetheti elő.

(3 lépés) Az egymásra reagáló válaszok és viszontválaszok láncolata maximum három lépést tartalmazhat mindkét fél részéről.

Lássuk például az alábbi játékot.

1	1. I			
	2. O ₁ I		8. O ₂ I	
2	3. IO ₁ I		9. I ₁ O ₂ I	12. I ₂ O ₂ I
	4. O ₁ IO ₁ I	6. O ₂ IO ₁ I	10. OI ₁ O ₂ I	13. OI ₂ O ₂ I
3	5. IO ₁ IO ₁ I	7. IO ₂ IO ₁ I	11. IOI ₁ O ₂ I	14. IOI ₂ O ₂ I
				15. OIOI ₂ O ₂ I

Az első karakter mindig azt a felet jelöli, akinek a lépéséről szó van. Az ezt követő, O-val vagy I-vel kezdődő karaktorsorozat az a lépést jelöli, amelyre az adott lépés válaszol. A kettő között olykor szerepel egy index, amely a válaszoló félnek az adott lépésre adott különböző válaszait különíti el. Például 1. lépésre O kétféleképpen is válaszol – 2. és 8. –, s ezeket az index különbözteti meg. Ha valamely lépésre a másik fél csak egy választ ad – pl. a 4. lépésre 5. az egyetlen válasz –, akkor az index elmarad. A lépések sorszámozása nem része a játéknak, csak az utalás megkönnyítését szolgálja.

Ennek a játéknak a vonatkozásában a (3 lépés) szabály azt jelenti, hogy a 15. lépésre I már nem válaszolhat, mert kimerítette a három lehetőséget, 5., 7. és 11. lépésre azonban O válaszolhatna, mert az adott láncolatban még csak két lépést tett.

(Győzelem) O akkor és csak nyer, ha van olyan lépése, amelyre I nem tud válaszolni.

Az iménti játékot O nyeri, mert a 15. lépésre I-nek nem lehet válasza. Ha ellenben a játékot reprezentáló táblázat jobb oldali oszlopát elhagynánk, s a maradék lenne a teljes játék, I lenne a nyertes.

Az így körvonalazott játékban O számára könnyű a győzelem, ti. a (3 lépés) szabályt a maga javára fordíthatja. Csak annyit kell tennie, hogy érvényes érvekkel támadja I lépéseit. Nem számít, ha érvei könnyűszerrel megdönthetők, vagy ha premisszái könnyedén cáfolhatók. Az utolsó lépés O-t illeti meg, s hiába mond butaságot, I-nek már nem lesz joga válaszolni. Ezért, hogy a játék nyílt maradjon, szükség van egy feltevésre is.

(Jóhiszeműségi feltevés) O nem állít olyasmit, amit nem hisz.

Ha O e szerint játszik, már nincs olyan könnyű dolga, hiszen nem elég érvényes érvekkel előállnia, hanem csak olyan premisszákra támaszkodhat, amelyeket ténylegesen hisz. I-ről ugyanakkor nem élünk ugyanezzel a feltevessel.

2.3. A szabályok indoklása

Miért alkalmas ez a játék a standard olvasó modellálására? A való életben az újságíró cikkében vannak állítások, és vannak érvek ezek mellett. A cikk olvasásakor az olvasó különféle kifogásokat fogalmaz meg magában; aztán, ahogy olvassa a cikket, egyes kifogásokra választ kap. Ha úgy találja, hogy az újságírónak sikerült az összes kifogását megválaszolni, akkor hisz neki. Ha ellenben maradnak megválaszolatlan kifogásai, akkor a cikk központi állítását nem fogja elfogadni.¹³ I nyitó lépése az újságíró központi állításának felel meg, további lépései pedig azoknak az érveknek, amelyekkel az olvasó esetleges aggályait igyekszik eloszlatni. O lépései a való életben többnyire nem kerülnek kimondásra: ezek az ellenvetések, amelyek a cikk olvasásakor az olvasóban felmerülnek. Ha O veszt, az azt fejezi ki, hogy az újságírónak sikerült az olvasó összes fenntartását eloszlatnia. Ez az az eset, amikor a standard olvasót sikerül az újságírónak meggyőznie.

Most vegyük sorra a szabályokat, ha nem is abban a sorrendben, amilyenben az imént szerepeltek. A *(Győzelem)* szabály azt határozza meg, mikor sikerül az olvasónak fogást találnia az újságíró érvelésén. Az *(Igazoláskényszer)*, az *(Érvényesség)* és a *(Konstruktív támadás)* szabályok együttesen megszabják, hogy minden szabályos lépésnek érvényes érvelést kell tartalmaznia. Az újságíró vonatkozásában ez természetes elvárás: ha az olvasó várható ellenvetést el akarja háritani, meg kell mutatnia, ezek miért hibásak, és ehhez érvényes érvekre van szüksége. Az olvasó vonatkozásában ellenben ezek a szabályok igencsak szigorúak. Az átlagos olvasó olykor csak azért nem hisz el valamit, mert azt kormánypárti lap írja, vagy mert olyasvalakit bírál, akiről az olvasónak nagyon kedvező a véleménye, vagy éppenséggel azért, mert valahogy nem tűnik plauzibilisnek, bár nem tudja megfogalmazni, miért nem. O esetében ezek bármelyike szabálysértésnek minősülne. Amikor a standard olvasónak sokkal szigorúbb feltételeket szabok, mint amilyenek a való életben érvényesülnek, az a megfontolás vezet, amellyel a 2.2. szakaszt indítottam: a standard olvasót úgy kell megkonstruálnunk, hogy ne legyen túlságosan nehéz meggyőzni, másként könnyen megeshet, hogy túlságosan szűkre szabjuk jó hírnévhez való jogot megsértő állítások körét. Annak, hogy a standard olvasó ne higgyen az újságírónak szükséges (bár nem elégséges) feltétele, hogy legyen érvényes érve az újságíró által bemutatott igazolás ellen. Mivel érvényes ellenérvelést nem könnyű találni, a standard olvasó viszonylag gyakran kényszerül rá, hogy higgyen az újságírónak.

Az *(O-tilalom)* mögött ugyanez a megfontolás áll. Ahhoz, hogy az olvasó közvetlenül az újságíró állítását vegye célba, független érvekre van szüksége. Mondjuk, az újságíró azt állítja, hogy a polgármester korrupt, mert túlárazott szerződéseket kötött a sógorával. Ahhoz, hogy a polgármester korrupszóját cáfolja, az olvasónak bizonyítékokkal kell rendelkeznie a polgármester feddhetetlensége mellett. Ehhez olyanféle premisszákra van szüksége, hogy a polgármester szerény körülmények között él, hogy más alkalmakkor, amikor meg akarták vesztegetni, habozás nélkül a rendőrséghez for-

¹³ Egy cikknek több, egymástól független állítása is lehet, amely esetben mindegyiknek külön dialógus-játék felel meg.

dult, vagy hogy a vezetése alatt a város soha nem szerződött olyan cégekkel, amelyeket korrupciós ügyekkel hoztak volna összefüggésbe. Ilyen premisszák azonban csak akkor állnak rendelkezésre, ha behatóan tanulmányozta a polgármester előéletét. Így az *(O-tilalom)* valójában azt rögzíti, hogy az olvasó nem rendelkezik saját ismeretekkel az újságíró állításának igazságértéke szempontjából releváns körülményekről, hanem ismereteit kizárólagosan az újságcikkből meríti. Akinek nincsenek független, más forrásból származó ismeretei, kevésbé van felszerelve a cikk állításainak vitatására, és könnyebben hisz az újságírónak.

A *(3 lépés)* szabály azt rögzíti, hogy milyen alapos érvelés várható el a felektől. Az újságíró nem tudományos értekezést ír, az olvasó pedig nem egy tudományos folyóirat referense, vizsgálódásuk mélységének megvan a határa. A 3 némileg önkényes. A lépések száma a játék lefolyását nem befolyásolja, az adott lépéssel indított játék végeredményét viszont igen. Ha a példaként bemutatott játék 2-2 lépés után véget ér (az 5., 7., 11., 14. és 15. lépések elmaradnak), akkor O nyer. Ez a típusú függés kedvező vonás. A kisebb mélység a vélemény-műfajokra jellemző, s az ilyen műfajú cikkek állításait az olvasók könnyebben elutasítják. Emellett az, hogy az utolsó lépés O-t illeti, ugyancsak realiztikus: az újságíró nem láthatja előre az olvasó összes lehetséges kifogását, így nem tudhat az összes lehetséges ellenvetésre felkészülni.

A *(Jóhiszeműségi feltevés)*-t az indokolja, hogy a rosszhiszemű olvasó, aki olyan ellenvetéseket támaszt, amelyekben valójában nem hisz, nem alkalmas standardnak. Az ilyen keckeckedő olvasó kevés dolgot hinne el, s ezen a ponton ismét a korábban már többször említett szempont érvényes: nem szabad az olvasó által elhitt kedvezőtlen közlések körét túlságosan beszűkíteni, mert ezzel indokolatlanul beszűkíthetjük a jogsértő közlések körét.

2.4. Tényállítás vs. vélemény

Miután a dialógus-játékkal meghatároztuk a standard olvasó által elhitt kedvezőtlen közlések körét, a 2.1. szakasz végén írottak szerint azt kell szemügyre vennünk, hogy van-e olyan erkölcsileg súlyosan kifogásolható mód, amellyel az újságíró megpróbálhatja rábírní az olvasót állításának elfogadására. Nos, ahhoz, hogy I nyerjen, meg kell akadályoznia, hogy O az utolsó lépésben újabb ellenvetéssel tudjon előállni. Ennek egyik módja a *tudatlanságra apellálás* stratégiája, amely abban áll, hogy a tárgyalást olyan területre vezet, amelyekkel kapcsolatban az olvasónak nincsenek hitei, magyarán, amivel kapcsolatban tájékozatlan. *(Konstruktív támadás)* miatt ekkor O nem reagálhat egyszerűen azzal, hogy az okfejtés számára nem meggyőző, hanem konkrét ellenvetést kell megfogalmaznia, amelyet *(Igazoláskényszer)* miatt igazolnia is kell. *(Jóhiszeműségi feltevés)* miatt érvét csak olyan premisszákra építheti, amelyeket ténylegesen elhisz. De mivel tájékozatlan, nincsenek ilyenek premisszái. *(O-tilalom)* miatt pedig meg van fosztva attól a lehetőségtől, hogy közvetlenül I állítását támadja. Ezért vesztesre van ítélve.

A tudatlanságra apellálás stratégiája önmagában nem problematikus, elvégre az újságíró dolga az olvasót olyasmiről felvilágosítani, amiben tájékozatlan. Az ellenben, ha az olvasó tájékozatlanságát kihasználva *hamis* állításokkal veszi rá, hogy kedvezőtlen véleményt alakítson ki valakiről, súlyosan *kifogásolható*. Ezzel már közel kerültünk

annak magyarázatához, hogy a hamis tényállításokat miért érdemes szankcionálni. Ami hátra van, annak közelebbi meghatározása, hogy miféle tájékoztatanságról van szó. Attól ugyanis, hogy az olvasó tájékozatlan egy kijelentéssel kapcsolatban, azaz nem hiszi sem a kijelentést, sem a tagadását, még nem feltétlenül tényállításról van szó. Például, ha egy kistelepülésről szóló riportjában azt írja az újságíró, hogy a polgármester alkalmatlan feladatának ellátására, akkor az olvasó, aki semmit nem tud az adott kistelepülésről, vélhetően nem tud állást foglalni, ettől azonban a kijelentés nem lesz tényállítás.

Ezen a ponton arra a megfontolásra támaszkodhatunk, hogy ahhoz, hogy a bíróság elmarasztaló ítélet hozzon a közléseiről, *meg kell tudnia állapítania* annak hamisságát. Következésképp össze kell hasonlítanunk a standard olvasó és a bíróság helyzetét. A bíróság a standard olvasóval szemben dialektikai és episztemikus szempontból is fölényben van. *Dialektikai* szempontból azért, mert a bíróságra nem vonatkoznak a dialógus-játék szabályai. Nem kísérel meg most a bíróságra vonatkozó szabályok rekonstrukcióját egy újabb játék felvázolásával, csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy a bíróságot nem köti a (*Konstruktív támadás*) szabály. Például módja van a perbefogott újságírót felszólítani arra, hogy igazolja az állítását, mint ahogy módja van arra is, hogy az újságíró által elővezetett bizonyítékot elégtelennek nyilvánítsa. *Episztemikus* fölénye pedig abban áll, hogy bizonyítás vezetésével módja van esetleges tájékoztatanságát orvosolni. A standard olvasóról feltételeztük, hogy nem tájékozódik önállóan. Ami újat megtud, azt az újságcikkből tudja meg. A bíróság ennél sokkal szélesebb körben tájékozódhat. Nemcsak az újságírótól követelhet új információkat, az ellenérdekelt fél keresetét és bizonyítékait is felhasználhatja, tanúkat hallgathat meg stb.

Ennek alapján már meghúzhatjuk a határt tényállítás és vélemény között. A *tényállítások* azok, amelyek támadásakor a bíróság jobb helyzetben van a standard olvasónál, míg a *vélemények* azok, amelyek támadásakor a bíróságnak nincs ilyen előnye. Amíg olyan kérdésekről van szó, hogy a polgármester vezetése alatt a város kivel kötött szerződést és mennyiért, addig a bíróság fölényben van a standard olvasóhoz képest. Azt viszont, hogy ennek alapján korruptnak tekinthető-e a polgármester, a sajtóperben eljáró bíróság dialektikai és episztemikus privilégiumai ellenére sem tudja jobban megítélni, mint a standard olvasó.

3. Megfelelés a gyakorlatnak

Azt, hogy a tényállítás–vélemény megkülönböztetés iménti megalapozása mennyire van összhangban a bírósági gyakorlattal, nem egyszerű megállapítani.¹⁴ Azt viszont,

¹⁴ Ehhez rekonstruálni kellene számos megtámadott sajtóközleményt, mint I-nek egy konkrét dialógus-játékon belüli lépéseinek sorozatát, aztán megállapítani, hogy az ebből adódó tényállításként vagy véleményként való besorolás összhangban van-e a bíróság ítéletével. De ez az eljárás két okból is problematikus. A rekonstrukció során szembe kell nézni azzal a nehézséggel, hogy egy adott szöveg többféleképpen értelmezhető, vagyis azzal, ami a distinkció gyakorlati alkalmazása során a legnagyobb nehézséget okozza. Másodszor kérdéses, hogy miként lehet eldönteni, az általunk konstruált standard olvasó valamilyen konkrét állítást képes-e támadni.

úgy gondolom, meg lehet mutatni, hogy az itt javasolt teória képes számot adni a gyakorlat sok vonásáról.

Kezdjük a Szegedi Ítéletábra itéletében is említett bizonyíthatósági teszttel, amely egyetemesen elfogadottnak számít. Az általam javasolt megkülönböztetés szerint a tényállítások azok, amelyek bírálatakor a bíróság előnyben van a standard olvasóval szemben. Dialektikailag azért van jobb helyzetben, mert – minthogy nem vonatkozik rá a *(Konstruktív támadás)* szabály – jogában áll bizonyítást követelni. Bizonyítást követelni pedig csak olyan állítások esetében lehet, amelyek bizonyíthatók. Episztemikus szempontból a bíróság azért élvez előnyt a standard olvasóval szemben, mert bizonyítást vezethet. Bizonyítást vezetni pedig szintúgy csak bizonyítható állításokkal kapcsolatban lehet. Ebből következően, azon állítások, amelyek az előző szakaszban megvont megkülönböztetés alapján tényállitásnak minősülnek, bizonyíthatók. Így az imént javasolt megközelítés logikailag *implikálja a bizonyíthatósági tesztet*.

A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 12. számú állásfoglalása szerint „értékelés, bírálat, valamint a társadalmi, politikai, tudományos és művészeti vita önmagában nem lehet sajtó-helyreigazítás alapja”, mert a sajtó-helyreigazítás tényállításokra korlátozódik. Ez ugyancsak jól megérthető a dialógus-játékból leszűrt megkülönböztetés alapján. Az értékelés és a bírálat – magyarán, a különféle értékítéletek – tekintetében a bíróság nincs előnyben a standard olvasóval szemben. Jobb episztemikus helyzete révén sokkal jobban meg tudja ítélni azon tényállítások igazságértékét, amelyekre az értékítéletek támaszkodnak, de amennyiben a tényállítások már rögzítve vannak, az ezekre támaszkodó értékítéletek támadásakor már semmilyen előnyt nem élvez. Némileg más okokból nem élvez előnyt a társadalmi, politikai, tudományos és művészeti vitában tett deskriptív, azaz nem értékelő állítások esetében sem. A bíróság által alkalmazott bizonyító eljárások nem tartalmazzák azokat a speciális bizonyítási eljárásokat, amelyekkel a tudományos kutatók, szociológusok, politológusok vagy művészettörténészek élhetnek. Az ilyen kérdésekben a bíróság nem tájékozottabb a standard olvasónál, ezért nincs jobban felszerelve az ezekkel kapcsolatos állásfoglalások támadására. Vagyis az ilyen kérdések, a tényállítás–vélemény megkülönböztetésben felhasznált tényfogalom szerint nem ténykérdések (még ha a tény köznapi fogalma szerint azok is).

A PK 12. állásfoglalása azt is kimondja, hogy „[a] jogsértés elbírálásánál ezért nem lehet a használt kifejezéseket elszigetelten vizsgálni, tekintettel kell lenni a szövegkörnyezetre is, és az egymáshoz tartalmilag szorosan kapcsolódó, egymással összetartozó részeket összefüggésükben kell vizsgálni”. Ennek van olyan aspektusa, amely jól megragadható a fenti modellben, nevezetesen: vannak olyan kijelentések, amelyekről csak a kontextus alapján ítéltető meg, hogy tényállítások vagy vélemények. Hasonlítsuk össze az alábbi két megnyilvánulást.

X tökéletesen alkalmatlan jelenlegi munkakörére, mert alkoholista.

X alkoholista, mivel az összes társas összejövetelen nagy mennyiségű alkoholt fogyaszt, aztán hol a WC-t hányja össze, hol nő kollégáit kezdi taperolni.

Az első esetében a standard olvasó, aki nem ismeri X-et, nem képes támadni azt az állítást, hogy X alkoholista, a bíróság ellenben felszólíthatja a közlőt, hogy tárja elé a bizonyítékait, s ilyen módon leleplezheti, ha az állítás hamis. A második esetben viszont

a kérdés az, hogy viselkedése alapján X alkoholista-e, ennek megítélésére azonban a bíróság nincs jobb helyzetben a standard olvasónál. A bírósági gyakorlatban ez olyan módon érvényesül, hogy a tényekből leszűrt következtetés véleménynek minősül.¹⁵

Az íménti elvnek döntő szerepe van annak megállapításakor, hogy egy közlemény a valós tényeket hamis színben tünteti fel. Az ilyen esetben a közlés szerzője nem tesz hamis tényállítást, de bizonyos tényeket nem közöl, illetve a tényeket olyan módon csoportosítja, hogy az olvasó hajlamos azokból egy hamis ténykijelentésre következtetni. Arról, hogy mik a releváns tények, amelyeket ismertetni kellett volna, illetve, hogy a tények csoportosítása mennyire volt célzatos, a modell nem tud semmit mondani. Annak megállapítására viszont alkalmas, hogy a bemutatott tényekből természetesen adódó következtetés tényállításra irányul-e – ha ugyanis véleményre irányul, akkor nem valósul meg a valóság hamis színben való feltüntetése. Ez a modell alapján azon múlik, hogy a következtetés megdöntésénél a bíróság helyzeti előnyben van a standard olvasóhoz képest. Ennek illusztrálására tekintsünk egy konkrét esetet, amelyben egy újságcikk „Jogi tanácsok egymilliárdért” címmel közölt írást. A cikk a tényeknek megfelelően állította, hogy egy hatóság közbeszerzés nélkül 980 millió Ft-ot fizetett különféle ügyvédi irodáknak. Szintén a valóságnak megfelelően tájékoztatott a hatóság vezetőjének személyéről és arról, hogy megbízatása meddig szól. A cikket a vezető fényképével illusztrálta. Azt, hogy az adott kifizetések mikor történtek, közelebbről nem határozta meg, erre a „nemrégiben” illetve „az elmúlt néhány évben” kifejezéseket használta, ismét csak a valóságnak megfelelően. Ebből a cikkből természetesen adódó következtetés, tudniillik, hogy a kifizetések az akkori vezetőhöz köthetők, azonban téves volt, ugyanis még az akkori vezető hivatalba lépése előtt történtek.¹⁶ Számunkra itt az a fontos, hogy a következtetés megdöntéséhez szükséges információkat – nevezetesen, hogy pontosan mikor történtek a kifizetések, s hogy a vezető mikor foglalta el a hivatalát – a bíróság könnyedén megszerezte, míg a standard olvasónak, aki a cikk alapján tájékozódik, ezek nem állnak rendelkezésére. A modell alapján ez az, amiért a közlemény nem egyszerűen hamis vélemény formálására adott alapot, hanem hamis színben tüntette fel a valóságot.

4. Összefoglalás

Végezetül szeretném röviden összefoglalni a cikk gondolatmenetét. Abból indultam ki, hogy a jó hírnevet csak azok a közlések sértik, amelyeket ténylegesen elhisznek. Ugyanakkor arra, hogy a ténylegesen létező személyek mit hisznek el, nem alapozható jogi szabályozás. Ezért a standard olvasó fogalmára apelláltam, amely az olvasói viselkedés egyfajta idealizálása. A standard olvasót egy dialógus-játék segítségével jellemeztem, s azonosítottam egy erkölcsileg súlyosan kifogásolható eljárást a standard olvasó meggyőzésére; ez a tudatlanságra apellálás stratégiájának olyan alkalmazása, amikor az újságíró hamis kijelentésekkel tesz. Az ilyen hamis kijelentések szankcioná-

¹⁵ Vö. PRIBULA László: Vélemény vagy tényállítás? *Pro Futuro*, 2015/1. 64–65.

¹⁶ Részletesebben ld. PRIBULA László: *A sajtó-helyreigazítás bírósági gyakorlata*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 92–94.

lásának az a feltétele, hogy azok hamisságát a bíróság megállapíthassa. Ez vezetett el a tényállítások és a véleményekor megkülönböztetéséhez: a tényállítások azok, amelyek támadásakor a bíróság jobb helyzetben van a standard olvasónál.

Úgy gondolom, hogy e megközelítésnek több előnye is van. Nem épít masszív filozófiai álláspontokra. Világos racionálét szolgáltat a tényállítások és a vélemények eltérő jogi megítélése számára. Emellett a tényleges bírósági gyakorlat egyes vonásait is értelmezni tudja.